

EGY TORZÓBAN MARADT ÉLETMŰ DARABJAI

Szoboszlay Aladár: *Áldozatok és áldozottak.* In memoriam Szoboszlay Aladár I. Közzéteszi Vekov Károly

■ Szoboszlay Aladár neve ismerős mindenkinek, aki az 1956-os magyar forradalom leverését követő romániai retorziók eseményeiről hallott. A pécskai római katolikus papot kilenc társával „a romániai szocialista társadalmi rend megdöntésére irányuló szervezkedésben való részesség” vádjával ítélték halálra és végezték ki Aradon, 1958. szeptember 1-jén, s a perben további 5 vádlottat ítélték életfogytiglanra, 41-et 4-25 évi (összesen 586 évi) börtönbüntetésre. Az 1964-es közkegyelmi rendelettel a túlélők ugyan mind kiszabadultak, de az 1989-es változásokig sem ők maguk, sem a közvetlen családtagok nem beszéltek arról, ami történt, amit átéltek.

Különböző lapokban aztán már mindjárt az 1989-es változás után megszólaltak a túlélők, a rokonok és ismerősök, majd Hetényi Varga Károly könyvében (*Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*. Abaliget, 1994) további visszaemlékezések jelentek meg, illetve kerültek felhasználásra. Ezt követően Péterszabó Ilona foglalta kötetbe az általa megkeresettek visszaemlékezéseit (*56 után 57-en... a temesvári perben. A Szoboszlayai-per*. Arad, 2003), majd Tófalvi Zoltán adott ki egy önálló kötetet a per iratanyagából (*1956 erdélyi mártírjai. I. A Szoboszlayai-csoport*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2007). Közben – már a per bírósági dossziéjának ismeretében – megszülettek az első elemzések is (Stefano Bottoni: *A hontalan forradalmár*. Magyar Kisebbség 2004. 3. sz.;

Vekov Károly: *A személyi adatok tanúsága*. Betekintő 2015. 4. sz.; Bandi István: *Szoboszlay Aladár és társainak „56-os pere”*. Betekintő 2018. 1. sz.), miközben a „másik oldalról” még mindig fenntartották, sőt meg is toldották az egykori vádakat. „1960 (!) nyarán – olvahattuk Cristian Troncotă *Istoria securităţii regimului comunist din România. 1948-1964* című könyvében (Ed. Academia Română, Institutul Național pentru Studiarea Totalitarismului, Buc., 2003. 223–224.) – a Bánát tartományi Securitate szervei beazonosították a Keresztény Dolgozók Pártja nevű titkos szervezetet, amelyet Szöböszay (!) Aladár római katolikus pap s egy bizonyos Husar Josif (»volt báró«) alapított és vezetett. Ennek a pártnak a fő célkitűzése egy »kormány« alakítása, amely átveheti a vezetést Bánát tartományban, a romániai kommunista rendszer egy esetleges erőszakos megdöntése nyomán. A Securitate dokumentumaiból kiderült, hogy ennek a »szervezetnek« a magja Pécska környékén van, de erős elágazásokkal rendelkezik Aradon kívül más zónákban, így a Magyar Autonóm Tartományban, sőt Bukarestben is. A letartóztatott, a bíróságnak átadott és elítélt 50 (!) személy »volt földbirtokos, kereskedő, római katolikus pap és korábban magyar nacionalista szervezetekhez tartozó elem«, akik Románia és Magyarország területén fejtették ki tevékenységüket a második világháború előtt és után. Érdekes, hogy ebbe a »szervezetbe« a román hadsereg egy magyar nemzetiségű (!)

tisztje is be volt szervezve, egy gépesített alakulat parancsnoka, akinek feladata »a katonai műveletek vezetése« lett volna, abban az esetben, ha a romániai népi demokratikus rendszer megdöntésére irányuló erőszakos cselekmény kirobban.”

Az ügyben, többszöri kísérlet után csak 2010-ben vált lehetővé a perújrafelvétel, s született az egykori ítéleteket a perrendtartás előírásainak be nem tartása, valamint a vallatások során meg nem engedett eszközök alkalmazása indoklásával érvénytelenítő bírósági döntés.

Időközben azért a közönség kegyeletének kifejezéseként már 1993–1995 között Torján, Kézdivásárhelyen, Aradon a minorita templomban, Pécskán, Csíksobottfalván kopjafát, emléktáblát avattak Ábrahám Árpádnak, Kónya Istvánnak, Karácsonyi Istvánnak, Lukács Istvánnak, Orbán Istvánnak, Tamás Dezsőnek és Tamás Imrének, végül 2013-ban ismét Pécskán méltó emlékművet az egész csoportnak.

A per tárgyát és az ítéletek alapját képező „összeesküvés” valóságos története tulajdonképpen ma sem ismert. A túlélők többnyire a tárgyaláson tudták meg és mérhették fel, mibe is keveredtek, esetleg az ítélet után, a börtönben összekerülve egyeztethették részinformációikat, már amennyire ezt a bentiek besúgók (vamzerek) miatti óvatosság megengedte, lehetővé és kívánatossá tette. A börtönökbe ugyanis, az ítélet kihirdetése után nagy előszeretettel helyezték egy cellába (szobába) ugyanannak a pernek az elítélteit, arra számítva (és sokszor nem alaptalanul), hogy az elítélt társak egymás között olyasmit is kibeszélnek, ami a kihallgatások, a vallatások során nem derült ki. A Szoboszlai-pernek is nem egy egykori elítélte visszaemlékezésében bukkan fel utólag ilyen „kibeszélésekre”, egymás közötti számonkérésekre utaló emléktöredékek.

Tófalvi Zoltán 2007-ben kiadott könyvében és annak bevezető tanulmányában annak idején elsősorban a per hivatalos iratanyagára koncentrált, a kihallgatási jegyzőkönyvek egy részét,

az ítéletet és a halálra ítélték kivégzéséről felvett jegyzőkönyveket foglalta bele kötetébe, valamint a vád indoklásánál felhasznált néhány dokumentumot: a Keresztény Dolgozók Pártja Szoboszlai Aladár által kidolgozott programját, a román–magyar *Confederatio* tervezetét és szemelvényesen Szoboszlai néhány levelét, 1950-ból, illetve 1953-ból. A Vekov Károly által most sajtó alá rendezett kötet újdonsága mindezek után az, hogy közzétette a házkutatások során a Securitate kezébe került majdnem teljes iratanyagot: Szoboszlainak az 1940-es évek végétől írott tanulmányait, feljegyzéseit, irattöredékeit, ezenkívül a gyulafehérvári Egyházmegyei Levéltár órea vonatkozó anyagát, s ebből rakta össze azt a több mint 600 oldalas kiegészítő kötetet, amely most végre Szoboszlai Aladár szellemi arcképét hivatott a nyilvánosság elé tárni.

A kötethez írott bevezető tanulmányában Vekov Károly elsősorban Szoboszlai Aladár életútját követi végig – teljesebben, mint ahogy ezt eddig a periratokból megismerhettük. Szoboszlai a kolozsvári Középiskolai Tanárképző Intézet elvégzése után, 1944 őszén került a Gyulafehérvárról Kolozsvárra átköltözött teológiára, és miután az intézettel együtt megjárta a menekülést, s 1945-ben hazakerült, a Kolozsvárról Gyulafehérvárra visszaköltözött Római Katolikus Teológián folytatta tanulmányait – azokban az években, amikor annak szellemét még Márton Áron határozta meg. Amikor tehát a fiatal teológus világszemléletének, nézeteinek forrásvidékét vizsgáljuk, az általa is megjelölt *Quadragesimo anno* (XI. Pius pápa 1931-ben kiadott és a kor katolikus gondolkodását nagymértékben meghatározó enciklikája) mellett számolnunk kell egyfelől a nemzedékét ért kegyetlen háborús tapasztalatokkal, másfelől azokkal a dilemmákkal, amelyek elé a háború utáni első években az egész újra kisebbségivé lett magyarság s főképp annak vezetői kerültek a Párizs környéki béke aláírásáig még lebegtetett, de aztán a kommunis-

ta hatalomátvétel által meghatározott helyzetben. Igazság szerint akkoriban az összes romániai kisebbségi egyházak szembekerültek a „modus vivendi” kérdésével, de a római katolikus egyházra a Vatikánhoz való kötődése különleges helyzetében még kivételes állami nyomás is nehezedett.

A római katolikus egyház – és annak kötelékében egy papi pályára készülő fiatal – számára meghatározó volt Márton Áron püspök személyisége, olyannyira, hogy amikor Szoboszlay elgondolásai komolyabb formát öltöttek, őt kereste fel, s övele ismertette meg tervezeit. Amikor Szoboszlay, felszentelése után, 1948 novemberében elfoglalja pécskai segédlelkési állását, a romániai katolikus egyház ellen már megindult az összevont támadás, s öneki ebben a teljesen új helyzetben: az állam (és helyi hatalmasságai) részéről jövő szorongatások és az elvtelen kompromisszumok útjára lépett gyulafehérvári egyházi vezetés között kellett a maga útját megtalálnia. Hogy ez az útkeresés milyen konfliktusokkal és milyen csábításokkal járt az ő számára, az a hatalom gátlástalan kiszolgálását vállaló egyházi feletteseivel való összeütközéseiről, az aradi egyházközség belső életét nem valami kedvező színben feltüntető és Vekov által most teljes egészében először publikált 1950–1953-as levelezéséből rajzolódik ki számunkra. Ezek a konfliktusok vezetnek oda, hogy az egyébként sem kimondottan béketűrő természetű fiatal pap szembekerül egyháza akkori vezetésével, s miközben világfelfogása radikalizálódik, a körülötte tornyosuló problémákra a megoldást a maga egyházi hivatásán kívül egy, a politikai harcokban is szerepet vállaló párt létrehozása formájában véli megtalálni.

Szoboszlay állítólagos „békepapsága” az idők folyamán többféle megítélésben részesült. Volt, aki felmentette, de volt, aki még a „szekus-ügynökség” gyanúját is meglebegtette fölötte. Vekov Károly ebben a tekintetben nagyon határozott: „Szoboszlay valójában soha sem vallotta a »békepapi« ideoló-

giát” – írja (i. m. 25.). A valóság, azt hiszem, bonyolultabb: A fiatal papnak – és ez a most közreadott levelekből is kitűnik –, hivatásából következően a mindennapokban felvetődött problémákkal kapcsolatban (a vallásoktatás akadályoztatása, híveinek a templomból különböző módszerekkel való elriasztása, megfélemlítése) néha a hivatalos szervekkel való párbeszédet is vállalnia kellett, az egyházi feletteseivel való konfliktusai pedig eleinte inkább személyi jellegűek voltak, s csak amikor a gyulafehérvári egyházi vezetés e konfliktusokban őt marasztalta el, radikalizálódott véleménye azokról a feletteseiről, akik az államnak való teljes alárendelődést vállalták. Ennek a radikalizálódásnak tanújelei, a papságnak a hatalomhoz való viszonyulását megítélő későbbi szövegei ott vannak a Vekov által most közreadott szövegek között, például *Az ördög nem alszik az egyházban sem* címet viselő IV. fejezetben, illetve a VII. fejezet egyik alfejezetében, ahol többek között ilyeneket olvashatunk: „A kommunisták az ateista stratégiának megfelelően gondolkodnak, nem kevés eredménnyel, amikor a keresztény embert kiszorították a közéletből... Megadatott nekünk az alkalom visszavonulni, s szüntelenül imádkozni! A visszavonulás meg is történt, csak az imádkozás maradt el...” (i. m. 334–335.)

A fiatal pap gondolkodásában és magatartásában bekövetkezett fordulat hiteles tanúja a perben is kulcsszerepet játszó Ferencz Béla Ervin, aki egy Tófalvi Zoltánnak adott interjújában ezt mondta: „Nem mondom, hogy egymással régi barátságban voltunk, sőt, bizonyos szempontból – a »jurisdikciós vita« – ellenfelek voltunk. Szoboszlay azonban megtért... és én bizalommal fogadtam, Máriaradnán mi oldoztuk fel...” (Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai. V. Az erdélyi kérdés, ahogy a túlélők látták*. Marosvásárhely, 2012. 99.). Különben az 1953-as börtönjárás után Szoboszlay maga is nagyon határozottan fogalmaz: „A »békeegyház« azzal védekezik római hatósága előtt,

hogy ő azért alkalmazkodik az ateista zsarnokhoz, hogy így közelebb kerüljön, s megtérítse őt: akár az ősegyház... Csakhogy az akkori közeledésben a kereszténység erkölcsé szilárd, erős s példaadó maradt. Ma a »békeegyház« azzal bizonyítja barátkozását, hogy maga is lezüllött.” (i. m. 390.)

A most először nyilvánosságra került írásokat olvasva tehát nemcsak „békepapságának” kérdése kerül más megvilágításba, de alkalmunk adódik nyomon követni Szoboszlav Aladár politikai szerepváltását és azt az utat, amelyen eljutott a hatékony és célravezető politikai harc eszközeinek és módszereinek végiggondolásáig, egy elképzeléseit megtestesítő párt programjának és szabályzatának kidolgozásáig, azzal összefüggésben pedig egy kelet-közép-európai magyar–román–osztrák államszövetség utópiájáig.

A kötet elé írt bevezető tanulmányban Vekov Károly részletesen foglalkozik magával a perrel is: az előzményekkel – Szoboszlav és munkatársa, Huszár József első, „kuruzslási” perével –, s rámutat – immár az ügyben hozott 2010-es Legfelső Bírósági ítélettel is megerősítve – az egész eljárás törvénytelen ségére, továbbá azokra a kérdőjelekre is, amelyek a valós tényeken túl egy már előre elkészített forgatókönyv keresztül-erőszakolását jelzik. Az *In memoriam Szoboszlav Aladár* 2019-ben megjelent, ugyancsak a Magyar PEN-Club által kiadott II. kötetében Tófalvi Zoltán ebből a szempontból új adatokkal szolgál, de úgy érzem, ez még mindig kevés ahhoz, hogy a tíz halálos ítélethez vezető pernek a háttértörténetébe tényszerűen bepillanthassunk. Kár, hogy a kötetbe (legalább annak valamiféle függeléként) nem került be a 2010-es perújrafelvételt megelőlegező főügyészi előterjesztés, amelyben, szokás szerint, az előterjesztőnek részletesen meg kell indokolni a perújrafelvételre vonatkozó konklúzióját, amely aztán alapul szolgál a Legfelsőbb Bíróság számára a per újrafelvételének elrendelésére.

Szoboszlavról írva a korábbiakban inkább a Keresztény Dolgozók Pártjá-

nak programja, illetve a magyar–román–osztrák konföderációra irányuló tervezet felé fordult a kutatók érdeklődése. Érthető ez, hiszen aki a per iratanyagához hozzáfért, annak számára az első látásra is gyanút keltő kihallgatási anyag bozótjából ezek kínáltak kiemelhető koherens anyagot. Vekov Károly viszont a Szoboszlav-kérdésben egy másik irányba kíván nyitni.

A feladat, amire vállalkozik: rekonstruálni a perhez rendelkezésre álló anyagban megőrződött Szoboszlav-szövegekből a hazaárulási vád alapjául szolgáló két tervezet eszmei-gondolati előzményeit – az elképzelhetőnél is nagyobb horderejű. A vállalkozásnak ugyanis az egyik nehézsége abból adódik, hogy a házkutatások során a Securitate kezébe került tanulmány- és feljegyzésanyag jóval nagyobb annál, mint amit a Tófalvi által 2007-es kötetében közölt két dokumentum, illetve a bevezető tanulmányában szereplő, a többi anyagból kiemelt néhány idézet sejtet. Szoboszlav – írja Vekov a könyv bevezetőjében – „...már 1945-től, még teológus korában kezdett olvasmányai nyomán feljegyzéseket készíteni politikai elképzeléseiről. Később ezeket kibővítette és végleges formába öntötte...” A másik nehézség, hogy az elrendezésre váró szövegek nagyobb része keltezetlen (sőt keltezhetetlen!). Vekov Károly maga vág utat ebben a sűrűben: „Mivel e fejezetek (témakörök) sorrendjéről Szoboszlav nem nyilatkozott, jelen kötetben egy általunk megállapított – kétségtelenül szubjektív – logika szerint csoportosítottuk írásait...” (i. m. 11.) Ez a „megállapított logika” nyilván ahhoz a koncepcióhoz igazodott, hogy a fennmaradt szövegek a két tervezet előkészületei. Ennek az elgondolásnak a végigvitelét részben segítette (de olykor zavarta) a szerkesztés során az egyes szövegek közvetett bizonyítékokra (tartalmi elemekre) támaszkodó megközelítő keltezése. Magukkal a szövegekkel megismerkedve én magam hajlok arra, hogy igazoltnak érezzem a szövegek mostani, Vekov-felállította sorrendjét. (Néhány pontosításra a későbbiekben visszatérek.)

A most közölt Szoboszlay-szövegeket Vekov Károly tíz fejezetbe rendezi: *I. Áldozatok és áldozottak, II. A kevesek uralma, III. Az erkölcsi forradalom, IV. Az ördög nem alszik az egyházban sem, V. Stratégia a romok felett, VI. Stratégia, VII. A vezérkar, VIII. Feldúlt otthonok, IX. Nagyhatalom, X. A fix pontig, XI. fejezetként szerepel a kötetben a korábban több közlésben is megjelent *Confederatio*, XII. fejezetként a *Keresztény Dolgozók Pártja* programtervezete, végül egy XIII. fejezetbe kerülnek a kötetben Szoboszlay 1947–1955 között írott levei.*

Az első (Vekov által 1950–1951-re keltezett) fejezetek Szoboszlay Aladár gondolkodásának történelmi megalapozódására nézve nyújtanak betekintést. Az alap nyilván a katolikus vallás-erkölcs, amelynek társadalom- és történelemmeghatározó voltát a keresztény középkorban, a reneszánszig terjedő történelmi időben látja megtestesülve. „A középkorban az emberek testvérek voltak – írja. – Ekkor született meg az európai kultúra. Vitális erő volt akkor a kereszténység, korlátai között... A határok, osztályfalak leomlottak, s minden ember testvér lett.” Majd így folytatja: „A keresztény középkort isteni ideáljaival a reneszánsz polgársága tette tönkre. Aztán jött a protestantizmus, majd az új pogányság. Ez az utóbbi a propaganda minden eszközével irtotta, ahol csak lehetett, a keresztény elveket, főleg az állam vezetésében.” (i. m. 112.) Így érkezik el történelmi visszatekintése rendjén az újkorba, amikor a francia forradalmat megelőző és az azt követő évtizedek történelmi eseményeit felidézve felkarolja azt az elméletet, amely szerint „... a történelmet egy-két évtized óta titkos kezek irányítják, melyeket egyedül világnézeti, keresztény, s elsősorban katolikus-ellenes szempontok vezéreltek Európában”. (i. m. 122.) Tovább pedig: „A történelem háttérében filozófiai elveket találunk, melyek egy titkos társulattól, páratlanul ügyes szervezettséggel s a legaljasabb eszközökkel hullahegyeken keresztül szerzett magának érvényt a

történelemben...”. (i. m. 123.) A jelent illetően pedig kijelenti: „Hogy a sztálini-rákosi és titoista kommunizmus szabdakőműves irányítás alatt állt, ez egyházi emberek előtt nem szorul különösebb bizonyításra.” (i. m. 167.)

A múlt megítélésén túllépve a Vekov által rendbe állított szövegtöredékek tanúsága szerint Szoboszlay inkább a jelenre és főképp a jövőre figyelt. Egyfelől szerteágazóan mérte fel azt a káros hatást, amelyet az emberiségre (közösségi és egyéni szinten egyaránt) a szekularizált világ gyakorolt (ebből a szempontból a *Quadragesimo anno* néven ismert pápai enciklika társadalomkritikájának nyomán halad), másfelől részletekbe menően körvonalaz egy olyan társadalmi és állambe rendezkedést, amelyben „...a kormányzás s hatalomgyakorlás [...] valójában az igazság szellemében, a polgárok érdekében történik (i. m. 199.), amelyben „az Istentől szabott erkölcsi törvények” uralkodnak, s ébresztik fel az emberben azt az erkölcsiséget, amely felelősséget jelent Istennel, felelősséget a néppel, felelősséget a politikával, és felelősséget a történelemmel szemben”. (i. m. 227–231.) Egy ilyen rendszer létrehozásának biztosítéka szerinte egy olyan szellemiségű erkölcsi elit, amely – hatalomra kerülve – hozzájárulhat ahhoz, hogy a világ megtisztuljon attól az erkölcsi szennytől, amely a modern ember anyagiassága és hatalomvágya következményeként ma a legfőbb nyomorúsága.

Amikor a *Quadragesimo anno* 1931-ben megjelent, abban a hangsúly még egyfelől a szabadverseny helyébe lépett s korlátlan gazdasági és politikai hatalomra szert tett pénztőke uralta rendszerek bírálatán volt, s az egyház a nyugati világban a szocialista eszmékkel kacérkodó, ugyanakkor a kereszténységtől eltávolodó nézetek elhatalmasodását érezte a nagyobb veszélynek, arra figyelmeztetve, hogy „a társadalmi megújulást meg kell előznie a lelki megújulásnak, keresztény szellemenben”. Szoboszlay – negyedszázaddal később, a kommunizmus világhata-

lommá növekedésének körülményei között – már azokat a kártételeket méri fel, amelyeket a kommunista totalitarizmus és harcosságot idézett elő a hatalom által megfélemlített emberben. Úgy látja, hogy az osztályharcot meghirdető kommunista rendszer alapeleme a gyűlölet, amelynek nem csupán hogy tízmilliók estek áldozatául, de amely végeredményben nem pusztán az osztályelenségnek, de az *embernek* üzent hadat. Ebből adódik, hogy a kommunista hatalom biztosítéka a félelem, amelynek nyomása alatt kialakul az egyéni életét, egyéni törekvéseit – de felelősségét is – elveszített tömegember.

Foglalkozik a jelen és az általa elgondolt jövőendő gazdasági vonatkozású problémáival is: szerinte „a magántulajdon elvesztése után a dolgozó nem látja munkája értelmét”, a rendszer pedig „megköti az egyén szabadságát, természetesen kiöl minden vállalkozó szellemet”. (i. m. 321.) Rámutat arra is, hogy a családot, amely a társadalom legkisebb közössége, a kommunizmus nemcsak morálisan, de fizikailag is szétrobbantotta, a rendszer vallásellenes propagandáját pedig úgy tekinti, mint ami többek között arra is szolgál, hogy – a közvéleményt más irányba terelve – elleplezze a tömegeknek megígért anyagi jólét elmaradását.

Ennek a bírálóknak az alapjára épít fel aztán Szoboszlai egy olyan társadalmi-politikai ideált, ahol a hatalom egy erkölcsi elit kezében van, amelynek alapja a család mint az erkölcsiség bástyája, s amely gazdasági dimenziókban elismeri a magántulajdont, de annak részesévé (mégpedig anyagi konzekvenciákkal is járó társtulajdonosává) teszi a gyárakban, bányákban vagy a mezőgazdaságban dolgozót. Államformaként ideálja a parlamentáris királyság, egy olyan államapparátussal és politikai vezetéssel, amely mentes kora politikai osztályának általa felsorakoztatott és elítélt bűneitől. A vallási kizárólagosság esetleges vádjával szemben pedig egyfajta ökümenizmust tart lehetségesnek és szükségesnek: „A mi kormányzásunk célja nem a katolikus mentalitásnak ráe-

rőszakolása bárkire [...], mi mindnyájan, protestánsok, katolikusok, görögkatolikusok és keletiek, kik a keresztény erkölcsi elveket szent dolognak tartjuk, szövetkezzünk arra, hogy igenis hegemóniát gyakorolhassunk az erkölcsstelesség és a pogány erkölcsiség szelleme fölött.” (i. m. 201-202.)

Egy ilyen alapokon álló rendszert kíván – hatalomra jutva – valósággá váltani a Keresztény Dolgozók Pártja, amely felé a Vekov által sajtó alá rendezett szövegek jelentős része mutat.

Szoboszlai társadalmi reformelképzeléseivel szorosan összefügg a román–magyar ellentétek feloldását szolgáló *Confederatio*-tervezet, amennyiben mindennapi élettapasztalatai nyomán tudatosult benne az, hogy az általa szükségesnek tartott változásnak mennyire súlyos akadálya a román–magyar ellentét. Elítéli a nemzeti kizárólagosságot, és a nemzeti hiúságot legyezgető politikusokat „a magyar nép legnagyobb árusóinak” (i. m. 203.) tartja, arra figyelmeztetve, hogy „[a] magyar nemzetnek erősnek kell lennie saját gyengéivel szemben mindenekelőtt, s uralkodni saját szenvedélyein”. (uo.) Ugyanakkor azt is látja, hogy túl a nemzeti ellentétekre manipuláló politikusok mesterkedésein, milyen súlyos terhétételei vannak a két nép viszonyának a mindennapok szintjén: „Ha körülnézünk, csak előítéleteket látunk, ha hozzányúlunk, máris sértődést okozunk. Érdekes megfigyelni az emberek arcjátékát, amikor magyarok románoknak, s románok magyaroknak felvetik problémáikat... A hűvösség jele mutatkozik azonnal, amint a probléma véletlenül fölmerül, az idegesség jele látszik rajtuk, feszélyezve érzik magukat... Román és magyar között ma a barátság csak addig áll fenn, míg a téma fölmerül, akkor még udvariaszkodnak egy kicsit, de mind a kettő úgy érzi, hogy ennek a barátságának vége.” (i. m. 439.) És ez csak a mindennapi tapasztalat, a hagyományosan békésnek tartott soknemzetiségű bánási mindennapoké. Innen kiindulva jut el Szoboszlai arra a következtetésre, hogy a

román–magyar viszonyt egyszer s mindenkorra meg kell oldani, és arra, hogy stratégiáját a KDP-nek Romániában és Magyarországon párhuzamos kiépítésére, az általa elgondolt új társadalom felépítésére e két párt párhuzamos hatalomra kerülésére s biztosítékként egy román–magyar államszövetség létrehozására építse.

Hogy ennek az elgondolásnak – részleteiben és egészében – milyen realitása volt, és hogy miképpen alakult át „a romániai szocialista társadalmi rend megdöntésére irányuló szervezkedésé”, az teljesen más kérdés, és semmit nem von le az elgondolás nemességéből.

A Vekov Károly által most hozzáférhetővé tett iratanyagban az olvasó időnként találkozik olyan megállapításokkal, amelyek a dolgok későbbi történései folyamán igencsak meggondolkodtatóak, s legalábbis megkérdőjelezzik a Szoboszlay-per alapját képező koncepció néhány sarkalatos pontját.

Az általa elgondolt társadalmi rend megvalósításának lehetőségeit fontolgatva Szoboszlay megfogalmazza politikai pályára lépésének indítékát: „Benünket nem a karrierizmus vagy a szerepelni vágyás vitt a politikai élet mezéjére, kizárólag azért léptünk e munkaterületre, mert beláttuk, hogy hiába prédikálunk, bölcsekedünk, hiába sürgetjük az egyénnek tökéletesebb életét szöszékről könyvekben, amikor nem elsősorban az egyénen, hanem a körülményeken múlik az emberi fejlődés. Ezen társadalmi és anyagi körülményeket azonban csak politikai úton tudjuk megváltoztatni.” (i. m. 279.) Ugyanakkor azonban annak is tudatában van, hogy „... lehetetlen [egy hatalom] megbuktatása egy totális rendszerben...” „... milyen naivul gondolkodtak polgártársaink közül azok, akik államcsínyek szervezésével akarták ezt a rendszert az útból elseperni. Nem ismerték az embert, és nem ismerték a történelmet.” (i. m. 193.) A *Stratégia* c. fejezet elején pedig, méghozzá kurzívval kiemelve, ezt írja: „A stratégia annak a művészetete, hogy elhatározó erőt, elha-

tározó ponton, elhatározó pillanatban vessünk latba.” Alább pedig: „A legmerészebb tervnek is az egyszerűen kell alapulnia.” (i. m. 289.)

Az meg – a kihallgatási jegyzőkönyvek egy-egy kitételének ismeretében – már egyenesen félelmetes, amikor ilyeneket olvasunk: „Hány összeesküvés volt már, mely cselekvés előtt összeomlott, helyesebben alig tudunk egy-kettőt, mely nem végződött az összeesküvők akasztásával. 12 óra előtt 1 perccel elárlják egymást, félémükben... Halottam egy puccskísérletről... minden kész volt, s adott óra előtt a »rohamozók« nem jelentek meg. Feltételezték? Biztosra vették, hogy valaki el fogja árulni őket.” (i. m. 374.) Vagy más helyütt: „Csak szöszátyárok, feltűnni vágyó emberek kijelentéseiből tevődnek össze dossziék.” (i. m. 382.)

Végül néhány megjegyzést egyes fejezetek időbeni elhelyezéséről, kronológiai behatárolásáról.

Az egyik lapalji jegyzetében (i. m. 13.) Vekov megadja az 1949-re datált *Stratégia* és az 1956 nyarára helyezett KDP-tervezet között elhelyezkedő néhány szöveg kikövetkeztetett dátumait. A szövegekkel megismerkedve úgy gondolom azonban, hogy néhány esetben helye van bizonyos korrekcióknak, így például az *Erkölcsei forradalom* c. fejezet esetében, amelyet ő „1950 után”-ra datált, ami azonban túlságosan is tágnak tűnik, hiszen egy helyütt azzal a megállapítással lep meg, hogy „a kommunizmus bukásával egy történelmi korszak záródott le”, amit azonban inkább a Sztálin halála utáni években, legalábbis Rákosi Mátyás leváltása után írhatott le. Vagy ott van az általa 1955-re tett *Stratégia a romok felett* c. fejezet, amelyben meg az áll, hogy „a francia katolikus párt[na]k 1956-ban meg kellett elégednie 70 mandátummal”, és amelyben egyértelműen a Sztálin halálát követő változások (az „olvadás”) közhangulatából fakadó lelkesültség fakaszthatja fel benne az ilyen felkiáltást: „Nekünk adatott meg először a lehetőség a hazugságokat

leleplezni... Hál 'istennek, vége van... összedőlt! Kezdehetjük előlről.” (i. m. 253.) Egyébként a Vekovnál keltezhetetlen *Feldúlt otthonok* c. fejezetet Tófalvi 1954-re teszi, a *Nagyhatalom* című fejezet pedig szerintem egyértelműen 1953 októbere utánra helyezhető, abban ugyanis a félelelmről írottak nyilvánvaló élményháttere az 1953. októberi letartóztatását követő börtöntapasztalat.

További kutatásokra gondolva, hasznos lett volna az egyes szövegek (szövegrészek) lelőhelyének pontosítása is az egész ügy anyagát tartalmazó dossziékban. A kötetben Vekov csupán a Gyulafehérvári Érseki Levéltárban talált Szoboszlai-levelek eredetijeinek lelőhelyét adja meg, a szövegkiadás túlnyomó részét képező Szoboszlai-iratok lelőhelyére, a CNSAS P 000157. jelzetű ügycsomó 10. és 11. kötetére viszont csak summásan utal. Az előszóban adott közvetett magyarázata első pillantásra elfogadható. Csakhogy összevetve néhány, az idők folyamán több helyen is közölt szöveget, olykor apró szövegeltérésekkel találjuk szemben magunkat, s ha a téma egy eljövendő kutatója esetleg vállalkoznék arra,

hogy mélyebben belenézzen a most közölt szövegekbe, a jelzetek híján nincs módja megállapítani, melyik is a hiteles Szoboszlai-szöveg. Legfeljebb ha visszamegy a dokumentum eredeti forrásához, a teljes bírósági ügycsomóhoz.

Bevezető tanulmánya egyik fejezetében (*Ellentmondások*, i. m. 71–72.) Vekov Károly összefoglalja azokat a szembevető eseteket, amelyek megkérdőjelezik egyes vádpontok fenntarthatóságát. A most közrebocsátott kötet ismeretében viszont lehetőségünk adódik túllépni az egyes eseteken és lehetséges kérdőjeleken, s Szoboszlai Aladár egész világszemléletének és gondolatrendszerének ismeretében tehetünk mérlegre egy tíz halálos ítéletre vezető (pontosabban tudatosan torzító szándékkal végigvitt – és tegyük hozzá: a gyanúsítottakból a saját mércével mérve is megengedhetetlen eszközökkel „bizonyított”) prekonceptciót. Ez az *Áldozatok és áldozottak – In memoriam Szoboszlai Aladár* Vekov Károly által sajtó alá rendezett kötet önmagán túlmutató jelentősége.

Dávid Gyula

HÓMAN BÁLINT ÉS NÉPBÍRÓSÁGI PERE

■ Hóman Bálint kultuszminiszter minden kétséget kizáróan az egyik legvitatottabb 20. századi magyar politikus. A Horthy-korszakban meghatározó közéleti szerepet betöltő, kitűnő középkoraszt az 1945 után berendezkedő bolsevik államhatalom nem egyszerűen kitörölte a magyar politikumból, hanem személyét megalázva lényegében meggyilkolta a váci fegyházban 1951-ben. Az Ujváry Gábor szerkesztette kötet e drámai életút utolsó hat esztendejére fókuszál.

L. Simon László bevezető gondolatai után (e részben az országgyűlési képviselő a Hóman-szobor afférra utal leginkább, elhelyezve ezt a problemati-

kát a 2010 óta megjelent emlékezetpolitikai vitákba) egy csaknem 100 oldal hosszú kronológiát olvashatunk Hóman életéről – ezt a fejezetet Ujváry Gábor készítette el. Hóman életművének legavatottabb ismerőjeként Ujváry lényegében vázlatos biográfiát készített, amely messze túlmutat a kötet vertikumán. Terjedelmi okokból csak néhány – elsősorban Hóman jellemét bemutató pontot mutatnék be. 1918. május 2-án a középkoraszt az MTA levelező tagjává választották – ekkor ajánlói ekképp jellemezték: „Általában Hóman tehetségében épp úgy látjuk érvényesülni a kritikai, mint a rendszerező képességet. Ez utóbbinak legfényesebb tanújelét Ma-